

1.

Uputih se iz te zadimljene dvorane sâm, izgubljen među nepoznatim ljudima, koji su me u procijepu vrata, kao obično, možda malo bezrazložno zagledali, idući i oni, ravnodušno, tek da iziđu. Nisam isprva primjećivao, da je i on pored mene stalno otkako smo skupa ustali s klupe; činilo se da ga tako ljudska bujica zanosi, a zapravo se više nisam mnogo ni obzirao, jer bio je toliko viši, te se nije ni vidjelo točno na kojem mjestu dodiruje zemlju. Stršio je nad ljudima i naginjao se iz dvorane preko njihovih glava, pa se činilo da je on već vani, na zraku, dok još mi dahćemo jedan drugome u zatiljak. Nije mi ni on bio nikakav posebni znanac, još manje pratilac, i držao sam, dakle, da izlazim sâm kao što sam i došao, i da ću sada otići opet kud god hoću i kamo me dokonu poriv odvuče, a jedino nisam još znao kamo ću otići. Tek kada sam se našao pred ulazom na rubu pločnika i kada sam pod stablom stao i pogledao niz drvorede da vidim kamo bih sad htio poći, i kad su se ljudi stali razilaziti na sve strane, opazio sam da je on još uvijek pored mene i da ne odlazi, nego stoji nekako tupo, drjemljivo ili čak zamišljen.

Bila je tamna večer, toliko tamna i mirna, da mi je uopće bilo svejedno što sa sobom započeti, i pošao sam nagnonski, poput grla zaostalog na paši, prema svojoj stalnoj nastambi.

Moj neočekivani pratilac krenuo je sa mnom uz drvored.

Pločnik je bio osvijetljen iz krošanja, tako da je nebo bilo još mračnije, a meni, se, jednostavno, moglo pričinuti da i taj slučajnik kreće svojoj kući istim smjerom. O tome

nismo ni prozborili. Progovorili nismo dugo ni o čem, kao da smo oduvijek združeni u molitvenoj meditaciji.

Prosjedili smo maločas u onoj dvorani na istoj klupi jedan do drugoga tri zadimljena sata, i ja bih ga povremeno promotrio radi svojih posebnih, da kažem, identifikacijskih razloga, zbog kojih sam večeras, iznimno, i došao ovamo, u ovu masovnu dvoranu, gdje se povremeno sastaju naivni ili dokoni stanovnici naše četvrti. Slušali smo i neslušali parolašenje što ga je predvodio neki funkcionarčić Kremen, i kroz to dugo vrijeme bili razmijenili tek neke njegove besmislene dvije–tri riječi za samo jedan moj smiješak isprike – jer je bio opazio da ga začuđeno pogledavam. Ali osim toga što sam ga pogledavao i što sam do njega sjedio, nisam znao o njemu gotovo ništa, pa ni kako se zove. Posve slučajno, znao sam samo čime se bavi. Samo to, a to nije dovoljno da bismo sada šetali skupa! Kremenu znam i ime, pa se i ne pozdravljamo. Ipak, eto, pošli smo zajedno, jer je on tako poveo, i on je gologlav, razbarušene sijede kose, išao polako uz mene drvoredom koji se lagano uspinjao.

Ja sam se, ne izdržavši, konačno kao zasmijao, ni zlobno, ni veselo, naprosto više puhnuo nego nasmijao, pa sam rekao okrenuvši se k njemu uzgor prema krošnjama:

– Jeste li i vi primijetili kako... je...

– Jesam. — Prekine me on u pola riječi, krećući se i dalje jednolično, više pognut pod stablima nego pogrúžen.

– Mislim, onaj tamo neprestano je govorio...

– Da. Da, čuo sam da je govorio. — Potvrđi on nepromijenjenim grubim, ali tihim glasom.

Razumije se, ja sam načas ustuknuo i pošutio. Bio sam neko vrijeme sažet u gole korake. Ni da što određeno pomislim. Osjećao sam samo, ako ne izreknem do kraja besmislicu koju sam bio započeo, postat će neizdrživo. Ako mi bilo što ne odgovori što bi nalikovalo prihvaćanju razgovora, morat ću reći zbogom i zakoračiti u stranu, makar on onda pružio za mnom svoju ručevinu i vratio me prisilno k sebi. Ako se to dogodi, ako me ščepa i posadi nasilno do sebe, onda će moja šutnja biti prosvjedna i uvredljiva,

pa će već on prozboriti, ili će otići bestraga svojim putem. Zato pokušah ponovno:

– Htio sam reći: poslije svačije riječi on bi upitao: ima li tko što dodati ili oduzeti!

– Oduzeo bih mu ja ime! — reče.

– Ime?!

– Kremen. — Iskašlje odjednom vrlo raspoloženo. Što više, stade se poslije toga glasno smijati!

Mene je to ohrabrilo i gotovo obradovalo.

– Sjajno! — rekao sam.

– Pravo ime. Kreten! — reče on sada opet posve ozbiljno i čak zamišljeno, kao za sebe.

– Bilo bi adekvatnije! — nadovezah brzo potičući smijeh.

– Nema mu se što ni dodati ni oduzeti — zaključí on umorno.

Tu se razgovor ugasio, ali sada se moglo otrpjeti. Šutnja je sada bila zajednička, jer mi smo, eto, složno mislili o tom Kremenu, o kom se posve slažemo, mislili smo kako je sve to tako kako mislimo i kako se slažemo, kako je istina što smo govorili i kako smo mi u istini suglasni. Čak sam oko usana zadržao mali zamišljeni smiješak, koji je svjedočio da istomišljenici ne moraju mnogo razglabati. A opet, vidjelo se da je govorio samo tako, i da tog kretena, kome se izruguje, ne pozna kao ni ja. Da ga ne pozna kao ni mene.

Držao se, zapravo kao da bih i ja mogao biti taj kreten.

I sve bi bilo dobro, da je izgledao nezainteresirano. Sada, nakon kratkog iznuđenog razgovora, mogao bih se tako ponašati i ja. Ali meni se neprekidno činilo, već od samog polaska, kako on od mene očekuje da neprestano govorim, a kada bih progovorio, onda je na sve načine, čak i dosadom i umorom, pokazivao kako ne očekuje to nego nešto drugo. Pa kako nisam mogao pogoditi što bi to njega zanimalo i što bi trebalo da kažem, ja sam utonuo u svoje misli ne bih li se donekle obranio od njegove nazočnosti, iako se ne bi moglo reći da te moje misli nisu bile povezane s njim.

Jer mislio sam, kako je bilo točno moje predviđanje da i on ima u očima onu nekakvu tajanstvenu, ali prepoznatljivu zelenu maglicu, ili nešto slično, neodredivo, najbližnje ipak jedva vidljivoj maglici, koja govori o smrti. O doživljaju smrti. Dok mu još nisam bio ni vidio oči, ja sam po njegovim riječima pogodio da je i on samo jedan od nas mnogih. Sada sam se posve uvjerio, iako to nije lako ni u drugih ljudi vidjeti, a on još ima oči poluzatvorene i nikad nikoga ne gleda izravno.

Gotovo bih već mogao sa sigurnošću reći da odnedavno svijet dijelim još i u dva nejednaka dijela: Postoje ljudi koji su uvijek samo gledali život oko sebe, gledali oko sebe ono malo dobra i sve zlo, oplakali prošlost, pa čak i tugaljivu budućnost sagledali, ali Smrt još nisu vidjeli; i postoje ljudi koje je dotakla Smrt jednom ili više puta. Koji su je vidjeli izbliza. Oni kojima je normalno što žive, i mi koji se čudimo kako smo preživjeli. Kao da su plovila oceanom vremena dva konvoja — jedan je sretno doplovio do obale od koje se nastavlja kopno, a drugi je potopljen, i mi *rari nantes* stigli smo polumrtvi do te obale plutajući goli golcati. I mi nosimo u sebi neki znak; negdje u očima rasplinut kao neki stručak maglice, zelenu kapljicu, mutni oblačić neobjašnjive jeze. Kao da taj život koji uzimamo nije naš, a obala kao da nije čvrsta pod nama. Utopljenici su nam s nebesa možda strogo poručili doviknuvši: izvolite *živjeti*, ali nisu mislili na ostalo.

Tu zelenu maglicu otkrio sam iznenada nedavno, gutajući svoga starog mirisnog prijatelja slušajući gdje mi intimno steže ruku... uključio sam sva svoja tupa osjetila, gledao, gledao, gledao, i tako nevjerojatno jasno i napadno učinilo mi se da on nešto u duši nema. Pa nema. Zatim sam počeo gledati druge. Neki su imali duboko u mračku kratera posred šarenice, u crnoj rupi iza pogleda, čak onamo u tami zatiljka, u moždanima, u primozgu, u dnu lubanje koje se vidi kroz beskrajno crno okance zjenice, imali su nešto što je titralo kao elektron, kristalni kvarcni oscilator, kao što drugima titra osmijeh čuđenja ili iskra na-

de, nešto magličasto što se ne razilazi, i premda zelenkasto titra, čini oči još odsutnijima, zapravo tamnijima i bez dna. A neki toga nisu imali. Imali su koješta drugo što se može u kvadrantima irisa okultno odčitati metodom onoga nekog mađarskog doktora, ali toga ne. On je to slučajno otkrio slomivši nehoteć nogu sovi što ju je ulovio rukom, a i ja sam na taj način osmotrio više ljudi. Mnoge i mnoge sam tako gledao i gledao. I našao sam kod mnogih istu onu sumaglicu. Bio sam u tom traganju zaboravio sebe, ali prevlačeći jednom britvu preko svoga grkljana vidio sam to isto i u svojim očima. Upamtio sam koga sam sve vidio, i počeo uspoređivati. Pribrojio sam i prirodno izobličeni vid, sve miopije, astigmatizme, dioptrije i konjunktivitise, iskustvom i zloćom oštećenu bjeloočnu glazuru. Nije bilo to. Ima zdravih očiju napretek s takvom maglicom. Ni moja zečja narav, nasljedstvo, geni, kromosomi, dezoksiribonukl...? Ne. Nikakve generalije, deformacije, invaliditet, osobiti znaci nisu uzrok. Maglica je sama po sebi također samo osobni znak koji se ne upisuje kao identifikacijski podatak, jer nije dokaziv, očigledan i nije upadan i jer je toliko raširen da već i gubi osobitost. Od generalija, jedino mi se vjera, ili još otpadništvo pričinilo kao približna veza, i jedino, kada sam otpadništvo od vjere doveo u vezu s ideologijom, preostao je još samo jedan korak do Smrti.

Otada, postao sam pasionirani tragač, nesposoban za trijeznu misao i svakodnevni posao. Opsjednut zelenom maglicom, zavirujem ljudima u oči, i drsko gledam bez prikrivanja. To je za mene postalo kao rukovanje ili skidanje kape. I počinjem se svakog od tih ljudi koje prepoznajem po maglici, počinjem ih se pribojavati nejasno. Otada mi se pričinja da još nisam izbjegao ratnim metcima, da je to nemoguće ikada sasvim i jednom zauvijek izbjeći. Jer to bi značilo da su sve ispaljeno strjeljivo i sva odasлана tanad odjednom popadali na zemlju na dan pobjede. Što je barem čudno. I bojim se: kad-tad, mene će sigurno odnekud doći koji zalutali metak, zakvačit će me nepogrješivo. Sada već slutim i ne sumnjam, i ne slutim, nego znam: postoje još sigurno

metci koji će doletjeti do nas otamo iz rata. Oni koji su zalutali u ratu, povremeno će dolijetati. Ne samo do mene.

I danas poslije podne, kada sam se bio zaputio prema gradu i usput razgledavao cvijeće kod one cvjećarice u gradskim vratima, došao sam na trivijalnu namisao, da je bolje samo promatrati cvijeće nego ga nositi puste pregršti na tuđe humke. Bio sam zaustio da kažem toj tustoj besmrtnici, kako su bijele, žute i krvave krizanteme zapravo smrdljive, a k tome lažne i prijedarne, jer ne mogu rasvijetliti mrak, ni rastjerati zelenu maglicu što kruži oko grobova i treperi u čovječjoj utrobi... Ali ona se od mene bila odvrtila i dovikivala čovjeku koji je, približivši se zidu kao da s njim razgovara, nešto namještao na staroj žbuki obližnjega ugla. Vikala je krještavo i upravo poslovno:

– Ko je? Ko je?

Visoki čovjek na uglu lijepio je osmrtnicu, a pod lijevim pazuhom imao je još čitav snop tih osmrtnica, i nije ništa odgovarao cvjećarici.

Nedaleko sjedio je iza svoje ulične vage čovjek poput rasklimanog fagota, sastavljen od ljudske građe i od drva, pa reče:

– Ko je da je... morao je!

Cvjećarica, očito, nije imala u pogledu maglice. Ali nije, molim vas, imao ni on! Gdje li je samo pogubio tolike svoje udove?!

Visok, mlad i sijed čovjek, koji je lijepio osmrtnicu, odvrati invalidu:

– Morao je govno! Nije morao. — A onda se sagnuo, podigao svoju kanticu s ljepilom i otišao.

Eto, taj je čovjek bez sumnje u očima imao zelenu maglicu. U to sam bio odmah siguran, nisam morao ni pogledati.

Invalid mi reče:

– Molim! Hoćemo li? – i skine svoj štap koji je visio na vagi. – Bog će znati je li morao, nije li morao! Ali dok možeš – moraš na život svoj polagati i često se vagati!

– Ne. Ne treba. – Odgovorio sam zbunjeno, i premda sam već bio pošao, zaustavio sam se iza njegovih leđa, iz-

među vage i cvjećaričina stola. Cvjećarica me ogledavala kao da joj smrdim ja, ne krizanteme, a invalid je, poput klauna, okrenuo glavu sasvim na leđa, i gledao cvjećaricu pa mene. – Ja znam koliko težim! — rekao sam glasno i gotovo uvjereno, a pri tome sam podigao ruku s dlanom okrenutim gore, kao da važem buću. – I koliko vi težite. Posebno tijelo, posebno drvo! I koliko teži onaj tamo što je otišao. Ne na gram, ali prilično točno! – Onu istu već podignutu ruku uzdigao sam još i na pozdrav nekako maršalski, između salutiranja i izletničkog mahanja, okrenuo se i pošao za svojom zvijezdom. I, sjećam se, još sam, zamićući u ovaj drvored, u svom džepnom ogledalcu provjerio te svoje glupe oči, ne zato što bi invalid bio unio skepse u moj sustav, nego jednostavno tako, od blesave objest. Zelena maglica bila je tu, neizostavno. Ma zapravo, to sam sve ja manje–više šašavo improvizirao, tako radi osobne zabave. Iz dosade. Nisam valjda šenu! Um je moj ostao kakav je i bio (tko to zna!), a stvar je samo u tome što su mi te zelene maglice odškrinule već naslućeni svijet u koji sada zalazim malko začuđen. U svakom novom svijetu čovjek je i sam sebi nešto drukčiji. Nove su dimenzije, relacije, performance, okolnosti i štatigajznam... rekli bi oni koji moraju sve znanstveno relativizirati.

Ali svakako, ja sam, dakle, još popodne idući ovamo, izvodeći i priređujući radi svoje nastrane zabave bilo kakve ulične scene i susrete, opazio ipak da ljudi ne znaju ni približno kada se mora umrijeti. Ili, kada bi trebalo... Takva spoznaja, mislim sada, vrijedna je svakoga rizika. Pa čak i da sebe proglasim polumrtvim. Uostalom, tko zna, možda me i ovaj visoki mladi i sijedi čudak, koji me se sad nadovezao, smatra sličnim sebi, pa ga tako i zanimam. Ne bi to bilo čudno, jer kada sam popodne otišao od cvjećarice i invalida, naišao sam ponovno na njega. Opet je lijepio osmrtnice, idući u istom smjeru kao i ja prema ovoj sali za konferencije. A ja sam kraj svake osmrtnice zastajao i privedno je čitao, premda su sve bile iste, o istim posmrtnim ostatcima. On se osvrtao i vidio je, valjda, da ga slijedim i

vidio je da uvijek kao pomno čitam istu osmrtnicu. A meni je bilo svejedno, jer nisam išao nikamo, pa mi se nije ni išlo drugud, drugamo ni drugdje. On je počeo svoj posao obavljati sve brže, kao da mu se najednom žuri, ili kao da me se čak pribojava. Tek kada je s preostalim osmrtnicama i sa svojom kanticom krenuo u pokrajnu uličicu, i kada sam spazio gdje se u kvartovskoj sali okupljaju građani, ušao sam ne razmišljajući što će se davati i prikazivati, i sjeo na praznu klupu do zida, nedaleko ulaza. Odahnuo sam od šetnje, i nisam tada ni slutio da ću svojim popodnevnim smucanjem navaliti na sebe ovakvu mučnu večernju šetnju drvoredom udvoje, koja, s noge na nogu, traje već predugo. Kako se moglo očekivati, taj čovjek došao je ubrzo za mnom, sada bez kantice i osmrtnica, sjeo odmah do mene na klupu, a kako sam ga ja gledao u oči, hoteći provjeriti svoje pretpostavke, on iz čista mira reče:

– Gledaš me. To sam ja. Da. – I zvučilo je kao priznanje.

– Da, prepoznao sam vas, vidite! – radosno sam prihvatio. – Ali gledam vas radi nečeg ovako...

Tada sam mu još prije početka sastanka rekao kako je imao pravo da onaj tamo na osmrtnici nije morao umrijeti, jer kada bi morao umrijeti on, tako mlad (što doduše nije važno), i tako reći ni kriv ni dužan, što također ne igra ulogu, što bi se onda moralo tek dogoditi s nama koji smo ostali dužnici Smrti, koji smo joj umakli kad nas je bila zaželjela, itakodalje, umakli privremeno, razumije se... On me je isprva prilično prezirno promatrao, ističući svojim držanjem kako on takav strah ne pozna, a onda je za vrijeme sastanka samo sjedio, ljuštio palcem s dlana sasušeno ljepilo, pogledao me kad bih ga pogledao, progovorio kad bih progovorio. Tako je ustao kad sam ustao i pošao kud sam pošao i ja, i sada, evo, već dugo idemo drvoredom, polako, da nam se provjetre pluća, i nismo još uvijek daleko odmakli, a štimo mnogo, kao da je između nas sve već razjašnjeno, iako se nema što razjašnjavati i premda ne znam još ni njegovo ime.

– Aha, ja? – reče on kad sam ga upitao, kao da je to najmanje važno i kao da bi bilo pametnije da kažem što drugo. – Pa Grgur. Grgur. Tako se zovem. Grgur. Možda to vi i znate...

– Ne, otkud. A ne kažete možda Grgo, Grga...?

– Ne. Kažem Grgur – reče nekako tvrdo.

– Čujte me, Grga... oprostite, Grgure...

– Pa, eto, vidite! Da, da. Dobro. Tako kažem. I tako me zovu – smekša se pomalo kao krivac, ulovljen u laži.

– Dobro. Dakle, Grga, o toj ženi večeras, o toj cijeloj diskusiji večeras o tom tamo njenom ispadu večeras... što vi kažete?

Grga je šutke koračao prividno velikim koracima, stopalo mu je bilo kao moj korak. Onda je zastao. Morao sam s njim zastajkivati. Zakoračaj mu je bio velik samo u koljenima i zamahu, a nogu je gotovo spuštao jednu do druge.

– Kažem – počeo on, pa izvuče odnekud modru vunu kapu, skupi u nju razbarušene sjedine i navuče je preko zatiljka i preko čela. — Kažem, bolje da šuti, bolje da ne govori. Neka ona šuti to joj je bolje. I da uopće ne govori. Bilo bi, kažem, u redu, da je taj Kremen rekao: Dosta je gluposti. Idemo na sljedeće. I: kratko i jezgrovito. A ne još rastezati i pitati svaki čas, ima li tko što dodati ili oduzeti, i samo razvlačiti stvar, nego ili se vodi, ili se ne vodi...

Za nama se tek sada, kada je aleja gotovo opustjela, pojavio Kremen s torbom ispod lakta. Nije ga Grga opazio, i ja sam rukom ispred svojih prsiju signalizirao Grgi da presiječe svoju kritiku, upozoravajući ga usitnjenim psikanjem i izvrtanjem očiju, na sve načine i kako sam bolje znao, da je iza nas netko tko ne bi smio čuti ovaj glasni razgovor. On me je pogledao tako kao da ja to nešto za svoju rasonodu privatno izvodim, pogledao me kratko i usput, nezainteresirano, kao što se pogleda u prste čovjeku koji mota cigaretu, ili čak onome koji rastire maramicu da bi se useknuo, pa se oči brzo skreću od te refleksne ali nepristojne znatiželje. Tako se on, i ne opažajući pravo, samo zaletio pogledom ispod oka na moj ispruženi dlan, ko-

jim sam kao mačem sjeckao zrak ispred sebe, i ponavljao je dalje svoje zamjerke. Kremen je upravo pristizao, bio je na nekoliko koraka iza nas, i meni nije preostalo nego da uletim Grgi u riječ i počnem bez veze govoriti što bilo, kao da nastavljamo neko svakodnevno ćaskanje:

– Pa takvi su vam, brate moj, ljudi! Čovjek misli bogzna što, valjda stotina vukova, zvijeri, čopor, što li! – povikao sam, da ga nadglasam, prvo što mi je izišlo na jezik. – A ono, u grmu zašuškalo... ništa, glupost! Ali odmah panika... halucinacija... lovac ubio lovca... Lovac misli da nije u grmu čovjek, nego... đavo zna što je mislio... pa tras! i tako ubio, mjesto divljači... kako bi se reklo obrnuto od divljač?! Pito-maća? — namigivao sam mu okom i usnama i svim grimasama, ne bi li, do vruga, shvatio moje fingiranje i prihvatio naklapanje dok nas ne prestigne Kremen.

Gradio sam se budalom i kreveljio se, a on je samo mrtvo ušutio. Hodao je mirno pored mene kao pored gorega od sebe, hoteći valjda i sada svojim držanjem naglasiti kako nikakva straha on ne poznaje i kako će radije šutjeti, pa makar onaj tamo kreten iza nas posumnjao što, negoli se ovdje prenavljati i govoriti u vjetar.

Kremen nas je prestigao i već gotovo odmicao ispred nas, kada Grga iznenada prihvati:

– Tu smo sad došli do toga, znači. – Pogleda me porugljivo pravo u oči. – Vi kažete, zašuškalo, a? Kao u poslovi-ci – već me spopao smijeh od te nagle Grgine promjene. – Onako... narodna uzrečica...

– Ma tako se kaže... i inače...

Ali Grga je ostao neizmjereno ozbiljan. Reče:

– Zato ste vi mene, znači, ipak gledali. – Kao da je govorio više sebi nego ikome. Onda bez zapinjanja i ponavljanja nastavi – Vidio sam ja to... Promatrali ste me i trčkarali za mnom, govorili trinaeste stvari, tek nešto tu i tamo izdaleka, kao da se rugate. Bilo je vrijeme da počnete... a ne tu o nekakvoj maglici... – Sada se Grga držao kao da počinje otvoreno, pa se stane više ljutiti nego čuditi: – A vi, prema tome, mislite da nisu moguće te panike i halucinacije?!

Nije valjda ni opazio Kremena.

Ali Kremen je još malo bio nadosluh i morao sam barem malko podržati ovaj besmisleni razgovor:

– E, a kako, zaboga, ne bi bile moguće! Moguće su, moguće. Ne ubija se možda od panike, nego od lovačke strasti, od halucinacije. Nešto šušne, a ti vidiš čopor. Ma sad, ako baš vidiš odmah čopor, onda je to i panika... u hajci. Zato i kažem. Znam nedavno takav slučaj...

– A, znate, je li!?

– Znam, znam... znat ćete i vi, to se ne zaboravlja. Ma, ne ubija se svaki put. Ne događa se samo tako... niti smrt nastupa... ali nikad se ne zna kako može ispasti... – tražio sam glasno riječi smijući se u lice Grgi, jer mi je bilo pred njim neugodno što izvodimo tu besmislenu scenu, to više što smo sada bili sami, već naodsluh, bez ušiju onoga Kremena.

Ali on se nije ljutio, možda je shvatio. Umuknuo je, pa ako se i snebivao, nije zamjerao, čak se činilo da sam našao zanimljivu temu. I, kada je već Kremen daleko odmaknuo:

– Mene zanima, jesam li ja večeras pošao s vama, ili vi sa mnom? – upita me uvrjedljivo.

– Nije to... sada... ne znam... vi ste pristupili, pokazali volju..., ako se ne varam... – odgovorio sam sa smiješkom isprike.

– Imate, imate pravo. To se i meni samome čini tako – zaključio on začuđeno.

– Bolje! – lagao sam. – Ja nikada nemam smjelosti prići prvi.

On samo pogleda iz visine preko moga tjemena i gorko se podsmjehnu. Gotovo neprijateljski. Nadmoćno. Išli smo bulevarom, zapetljani besciljno, jedan pored drugoga dva nepoznata čovjeka. Nevjerojatno je kako se nisam imao snage odcijepiti. To je moja neizlječiva popustljivost, neoprostiv obzir prema bezobzirnima! U mojoj jadnoj bespomoćnosti meni je sada i taj Kremen, i taj improvizirani lovački razgovor gotovo došao dobro, da bih se spasio od nelagodnosti što mi ju je nametnulo ono razgledavanje osmrtnica, oči-

jukanje s ogledalcem, ulazak na onu konferenciju, nategnuta persiflaža s nepoznatim...

Dva čovjeka koji se ne razumiju, koji se ne žele, koji se isključuju, koji govore dva jezika, koji se ne mogu ni u čemu zbližiti — zarobljena blizinom! Dva kaznitelja i dva kažnjena. Više nisam znao o čemu bih počeo. Razići se nisamo mogli. Mislio sam da je trenutak baš takav da bi to bilo od svega najneugodnije, najteže i najgore. A činilo mi se, zaista, da u istom smjeru stanujemo. Ne znam po čemu? Po tome što nije pokazivao nakanu da odustane? Što je nekako ležerno išao kako se ide svojoj kući...? Osim toga, u Grgi kao da se u tom času rađao sasvim određen odnos prema meni, osjećanje posve nalik na mržnju, i on nije pokazivao ni najmanju želju da se to stanje dokrajči. Ničim on nije pokazivao da bi se nadao skorom rastanku, a i dalje je upravo uporno podržavao stanje nelagodne šutnje. Pošutkivanja između dviju ishitrenih replika.

– Hm. Rugate se – javi se konačno. – Dobro sam, kažete, učinio! — slegne prezrivo. – Dakako. Vama tako konvenira.

Nisam znao kako da se tome nasmijem! Postalo je još očitije da hoće prostački vrijeđati. Slegnuo sam i ja rame-nima i pokušao se još jednom rezignirano nasmiješiti u jalovoj nadi da će se nešto možda promijeniti u posljednji čas. Zaustio sam opravdati ovu glupu digresiju Kremenovim prolaskom... Ali on je, na moje zaprepaštenje, nastavio na onu moju izmišljenu temu:

– Rugali se vi ili ne s tim grmom i s tim vukovima, i bez obzira je li tko bio ili nije bio kod nje, ali to je bila histerija, tu je bio pravi čopor špiljara na našem tragu, mjesecima vodio hajku, pa smo pucali u svoju sjenu, i ja kažem da je moguća bila takva panika i uzaludna pucnjava, čak i da ona nije bila ništa kriva, ko što i nije. Ali bez, kažem, obzira na sve to, ona je preživjela slučajno! Pukim čudom i slučajem!

Pomislio sam da je čovjek lud.

Sada već uopće nisam znao, da li da ga zaustavim i osvijestim, ili da jednostavno produžim taj apsurdni raz-

govor, kojemu je Grga, jadan, počeo dodavati, očito, neki zloćudan smisao. Pokušao sam bojažljivo, ne bi li se što razjasnilo:

– Gle, što je taj Kremen odmaglio! Sigurno opet na drugu konferenciju – gradio sam se začuđenim, kao da sam i ja to tako kasno opazio. – Možemo, znači, sada slobodnije...

– Ne – reče odlučno Grga. – On s tim ništa nema. Kremena ja vidim, tako reći, prvi put, kao i vi. Ovdje na toj konferenciji. Ja govorim slobodno kad već razgovaramo. Ne bojim se više toga. Nisam se nikada ja ni bojao, ali nisam govorio. Ja govorim kao čovjek. Samo nije mi još uvijek potpuno jasno, koja je večeras vaša uloga. Kakva je uopće sve do sada bila...

– Ma hajde, kako mislite »uloga«!?

– Zanima li vas sve to kao... i na koji način? Kako vas zanima?

– Th, pa, molim... kako god hoćete. Zanima, razumije se... – već mi je ponestajalo snalažljivosti. Nisam mogao ništa smisliti što ne bi bilo samo njemušt odgovor na njezova toliko izravna pitanja. On je uporno ponavljao:

– Kako? Kako? Vas... zanima. Kako?

A ja sam se nehoteć držao zagonetno, zapravo neodlučno, jer nisam znao što da odgovorim neuračunljivu čovjeku. Na svaki način htio sam pred njim skriti svoju zabunu, jer bi on inače opazio da sam posumnjao u njegovo duševno zdravlje, pa bi se iz toga moglo izroditi veće zlo. Promumljao sam važno:

– Pa... višestruko! Zašto ne...?

– Dobro. – Zamisli se Grga. – Dobro. I šta biste sada htjeli! Mogu otići ja s vama, ako treba. Možemo ići u moj stan. Znam, trećega nema! – bio je vrlo odlučan i mrk.

Ja sam, dakle, morao birati, a nisam znao što bi bilo luđe: da ga odvedem k sebi, ili da prihvatim taj čudni, ledeni poziv luđakov. Jer on nije ni dopuštao, ni mogao, čini se, više zamisliti ono najbolje, jedino mudro i oslobađajuće rješenje, da se lijepo razidemo iz ovih stopa i pođemo sva-

ki svojim putom. On je, sudeći po svemu, definitivno odlučio da nam večeras putevi budu zajednički, i ja sam već za njim skrenuo u pokrajnju uličicu u koju je bio on popodne zamaknuo s osmrtnicama i ljepilom. Pošao sam kao zarobljenik. Ipak, rekao sam što sam mogao ležernije:

– Sigurno imate dobre rakije! – vidio sam da je to glupo, ali što se moglo smisliti u takvome trenutku!

– Ne – reče Grga odbojno i negostoljubivo.

– Ništa zato. Svejedno. Ja i ne pijem. Mislio sam to onako... Uz jednu čašicu da učvrstimo poznanstvo, pa da se razidemo... – a u sebi sam dodao: »Zauvijek!«.

Nije odgovorio. Nije me, zapravo, ni slušao. Nije se uopće osvrtao na mene.